Vikipedi
Özgür Ansiklopedi

Âşık

Vikipedi, özgür ansiklopedi

Başlığın diğer anlamları için Aşık sayfasına bakınız.

Âşık:, Anadolu, Güney Kafkasya ve İran'da sürdürülen, genellikle bağlama veya başka bir telli müzik aleti eşliğinde söylenen sözlü halk müziği geleneğini icra eden kişidir. Aşıklık geleneği, Türk kökenli ve Türkler arasında yaygın olan Anadolu, Ortadoğu ve Orta Asya'ya özgü bir halk şairliği türüdür. Türkçe "Ozan" kavramı ile de ifade edilir...

İçindekiler

Etimoloji

Kavramın Arapça kökenli olduğuna dair görüş birliği vardır. Ancak Avestaca ile bağlantılı olduğu görüşü de savunulur.[1] Kelime Arapça aşk, sevgi kökünden ism-i fâildir. Seven kişi manasını taşır. Sevilen kişiye ise "mâşuk" denir.

Özellikleri

Doğu Anadolu'da *Aşığ / Aşuğ* ve farklı ağızlarda *Aşıh / Aşuh* şekillerinde (gırtlaksı "h" sesiyle) söylenir. İrticalen çalıp söyleyen her şaz şairine "Âşık" denildiği görülür.

Toplumda âşıklara herkes itibar eder, sever, sayar; hatta derviş olarak kabul görür. Türkçe çalıp çığıran (söyleyen) Ermeni âşıklar vardır. Hayatını Âşığ Said'in eserlerini söylemekle geçiren Kırşehirli Âşık Garip bunun son örneğidir.

Kökeni Orta Asya Baksı geleneğine dayanır ve Türklerin inancı olan Şamanizm'den izler taşır.[3] Âşıklar, toplumun değerlerini kuşaklar boyu tanıtmakta önemli aracı olmuş ve bunları kalıcı kılmışlardır. Âşıkların doğaçlama saz çalıp türkü söyleme yetenekleri vardır. Genellikle bu yetenek Tanrısal bir güç tarafından kendilerine bahşedilmiştir. Çoğu zaman bir rüyada üç bade içerler ve bu rüyadan uyandıklarında bu yeteneklerini kazanmış olurlar. Buna "Tanrı Vergisi" denir. Geleneğin koruyucusu ve aktarıcısıdır.

Ozanların atası kabul edilen Dede Korkut'un.[2] Bakü'deki bir rölyef portresi

Eşdeğer veya benzer kavramlar

Ozan

Eski Türkçede zaten var olan Ozan kavramı Cumhuriyet döneminde Dil Devrimi sonrası "Âşık" (halk şairi) anlamında kullanılmaya başlanmıştır. (Oz/Uz) kökünden türemiştir. Ozmak (önde gitmek, şarkı söylemek) fiilini içerir. Kendilerine saygı duyulduğu için hep önde otururlar. Uzmanlık bildiren Uz sözcüğüyle de yakından ilgilidir. Sümerlerdeki gelecekten haber veren kişi anlamına gelen "Uzu" kavramı ile de bağlantılı olma ihtimali vardır.

Emre

Pek çok halk ozanının, aşığın ve dervişin isminde yer alan Emre sözcüğünün (örneğin, Yunus Emre, Taptuk Emre) Türkçede "Aşık" anlamına geldiği dibilim açısından kesinleşmiş durumdadır. Bu kelimenin İmre kavramı ile bağlantılı olduğu kabul edilmektedir. Türk-Moğol dil bütününde ilaç, ağız, dişilik, işaret bildiren (Am/Em/İm) kökünden türeyen Amramak/Emremek/İmremek fiili aşık olmak demektir ve Emre kelimesi de aşık manası[4] taşır. Amrağ/Amra/Emre dönüşümüne uğramıştır. Anadolu'da "imremek" ve "imrenmek" fiilleri bir şeyi çok sevmek, gıpta etmek, aşırı istek duymak[5] manaları taşır.

Akın

Orta Asya'da özellikle Kazak kültüründe halk şairleri *Akın* olarak da adlandırılırlar. Kadın ozanlara ise *Akınay* denir.[6]

Âşık olmayı etkileyen faktörler

Doğan Kaya tarafından insanları halk ozanı olmaya yönelten etmenler şu şekilde sıralanmıştır:

1. *İrsiyet (Kalıtım): İnsanların şair yaradılışlı, doğuştan yetenekli kimseler olması*
2. *Çevresel koşullar: Çevrede, yüzyıllar boyu süregelen, sözlü eğitim ve kültür birikimi*
3. *Çıraklık: Usta âşığın saza ve söze kabiliyeti olan bir genci çırak edinmesi*
4. *Çevredeki âşıklardan etkilenme: Önceden yaşamış / çevredeki âşıkların şiirlerini çalıp söyleme*
5. *Sazlı ortamda yetişme: Meslekten yetişmiş âşıkların geçim sağlamak için saz çalmaları*
6. *Sevda sebebiyle: Sevdalanan genç, içinde bulunduğu ruh haliyle kendisini şiire yöneltir.*
7. *Sosyal değişimler: Topluma mesaj vermek isteyen şairlerin şiiri bir araç olarak kullanması*
8. *İnsanların fiziki yapısı: Bedeni sakatlıkları olan kişilerin farklı psikolojik güdülerle âşıklığa başlamaları.*

Ayrıca:

1. *Rüya görerek: Rüyada bade içip âşık olanlar bulunduğu gibi, kimileri de rüyalarında gördükleri değişik olayların sonucunda âşıklığa başlamıştır. Sözgelişi Ali İzzet Özkan'ın âşıklığa yönelmesinde böyle bir rüyanın da etkisi olmuştur. İzzeti, yirmi beş yaşında şiire başlamıştır. Üç gün rüyasında farklı yerler görmüş, değişik olaylara şahit olmuştur. Üçüncü gece Hacı Bektaş evladından Ahmet Cemaleddin'in elinden lokma yemiş, uyandığında da başkalık hissetmiştir.*
2. *Dert sebebiyle: Dertli (ruhsal sıkıntısı olan) insanların derdini hafifletmek için şiire yönelmesi. Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Akçakışla köyünden Aşık Halil (Soylu) kendisi ile yapılan bir görüşmede bade içip içmediği sorulduğunda; "Ben bade filan içmedim, beni derdim ağlattı, derdim söyletti." diyerek âşıklığa başlayış sebebini izah etmiştir.*[7]

Ünlü halk ozanları

13. yüzyıl	16. yüzyıl	17. yüzyıl	18. yüzyıl	19. yüzyıl	20. yüzyıl
• Âşık Paşa • Yunus Emre	• Pir Sultan Abdal	• Âşık Ömer • Ercişli Emrah • Gevheri • Karacaoğlan • Kayıkçı Kul Mustafa • Kul Nesimi	• Erzurumlu Emrah • Sayat Nova	• Âşık Alesker • Âşık Derdiçok • Âşık Şenlik • Âşık Sümmani • Ruhsati • Âşık Seyrani • Dadaloğlu • Dertli	• Ali Ekber Çiçek • Âşık Mahzuni Şerif • Âşık Reyhani • Âşık Veysel • Neşet Ertaş • Murat Çobanoğlu • Şeref Taşlıova • Musa Eroğlu • Ozan Ârif

Türkçe söyleyen bazı Ermeni âşıklar: Âşık İzanî, Âşık Vartan, Kul Eflâzî, Kul Agop, Kevkebî, Âşık Ganî, Pesendî, Âşık Civan, Bidarî Serverî, Nâmî

Saz çalamayan ozanlar

Şiir yazabilen ama saz çalamayan ozanlara Türk kültüründe "Yanamaç" adı verilir. Osmanlı döneminde ise okur yazar olan, hece hatta aruz ölçüleriyle şiir yazabilen ama saz çalmayan âşıklara "Kalem şuarası" (kalem şairleri) denilmiştir.

Çalgı (özellilkle telli olanlar) Asya'dan Anadoluya tüm âşıklık geleneğinde büyük bir öneme sahip olsa da, âşık olarak anılan kimi önemli isimlerin saz çalmadıklarına rastlanır. Bunlar, saz çalmak dışında âşıklık geleneğinin önemli gereklerini yerine getirirler. Bir ozanda bulunması gereken geleneksel özellikleri taşıdıkları halde çalgı çalamadıkları için bu kişilerin "âşık" olarak adlandırılıp adlandırılamayacağı ise önemli bir tartışma konusudur.[8] Âşığın neden çalgı çalmadığı ise elbetteki ayrı bir sorundur. Kimi görüşlere göre saz çalmadan aşık olunamaz.[9] Örneğin Fuad Köprülü, âşıklık geleneğinde yetişmiş olup da saz çalamayan bir âşığın olamayacağını öne sürmektedir.[10]

Saz şairi kavramı

Bu konudaki önemli sınıflandırmalardan biri "Halk şairi" ve "Şaz şairi" ayrımıdır. Halk şairi daha geniş kapsamlı bir kategori olup saz çalan veya çalamayan ozanların hepsini içerir. Saz şairi ise daha dar bir içeriğe sahiptir ve anlaşılacağı üzere yalnızca enstrüman çalabilen aşıkları tanımlamaktadır.

Ancak saz ile çalınan eserlerin toplumsal bellekte korunması çok daha kolay olmaktadır. Bu nedenle çalgı çalmadan söyleyen ozanların eserleri hele de kendileri veya bir yakınları tarafından yazıya geçirilmemişse istisnai durumlar dışında büyük oranda hatta bütünüyle unutulup gitmektedirler.

Kadın âşıklar

Zannedildiğinin aksine hem Orta Asya Türk geleneğinde hem de Anadolu'da kadın halk ozanlarının sayısı oldukça fazladır. Örneğin İç Anadolu Bölgesi'nde sırf Şarkışla ve yöresinde yaşamış 20'den fazla kadın âşık bulunur. Emlek yöresinde isimleri ile tespit edilmiş 9 kadın aşık vardır.[11] Ancak geçmiş dönemlerde kadınların okur-yazarlık oranlarının erkeklere göre çok daha düşük olması nedeniyle Cönk defteri tutmakta daha fazla güçlük çektikleri anlaşılabilir bir durumdur. Ayrıca kadınların gezerek âşıklık yapma şansları ise neredeyse hiç olmamıştır. Maalesef kadınlara ait eserlerin kaybolma ve unutulma olasılıkları erkeklerinkine nazaran çok daha fazla gerçekleşmiştir. Kadın âşıklar, eserlerini çoğu zaman kadın meclisleri ya da kına geceleri gibi kadınlara özel ortamlarda icra etmişlerdir.[12] Çukurova ve çevresinde içinde bulunduğumuz yüzyılda yaşayan 14 kadın aşık tespit edilmiştir.[13]

> *Arzum der, yurdumu ısıtan Güneş*
> *Koca dünya, yıldızlar, yanan ateş*
> *Yuvasın yitirmiş feryat eden kuş*
> *Benimle ağlayan yardan ne haber*
>
> -Âşık Arzu Bacı-
> (Adana, Feke)

> *Garip Fatma, yücesine çıkıyor*
> *Yarin geleceği yöne bakıyor*
> *İçindeki derya coştu akıyor*
> *Bazı da bürünür, güze bu dağlar*
>
> -Âşık Fatma-
> (Adana, Kozan)

Ayrıca bakınız

- Baksı
- İslamiyet öncesi Türk edebiyatı
- Türk halk edebiyatı
- Âşık halk edebiyatı
- Emlek yöresi
- Kobzar
- Minstrel

Dış bağlantılar

- Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (http://teis.yesevi.edu.tr/anasayfa) (Yöresel ozanlar dahil)
- Aşıkların Sınıflandırılması (https://www.turkedebiyati.org/asiklarin-siniflandirilmasi/)
- Halk Şairi ve Saz Şairi (http://www.turkuler.com/thm/halksairi.asp)
- "Yoksul" Mustafa Soylu Şiirleri - Edebiyatla (https://www.edebiyatla.com/uyeler/mustafa-soylu-12093/siirleri) (saz çalamayan âşık için örnek)
- Doğan Kaya, Halk Edebiyatı ve Âşıklık Geleneği Derlemeleri (http://dogankaya.com/index.asp)
- Âşık Esme Şahin, Derleyen: Dr. Doğan Kaya, 2007 (https://docplayer.biz.tr/194659019-Derleyen-dogan-kaya-cukurova-universitesi-turkoloji-arastirmalari-merkezi-sarkisla-li-bir-aile-baslik-esme-sahin-makale-no-1276.html)(Hayatı ve bazı ağıtları)
- Yirminci Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye'de Kadın Âşıklar, Evrim Hikmet Öğüt (https://www.5harfliler.com/yirminci-yuzyilin-ikinci-yarisinda-turkiyede-kadin-asiklar/)
- Arzu Yiğit - Mahlası: Arzu Bacı, Dil-Edebiyat (http://www.diledebiyat.net/turkiyede-kadin-asiklar/arzu-yigit-arzu-baci) (kadın âşık için örnek)

Kaynakça

1. ^ M. Heydari-Malayeri, On the origin of the word ešq (http://aramis.obspm.fr/~heydari/dictionary/esq_eng.html) 18 Ocak 2014 tarihinde Wayback Machine sitesinde arşivlendi (https://web.archive.org/web/20140118025638/http://aramis.obspm.fr/~heydari/dictionary/esq_eng.html). **(İngilizce)**
2. ^ "TDV İslâm Ansiklopedisi (Saz)" (https://web.archive.org/web/20180718030904/https://islamansiklopedisi.org.tr/saz). *İslam Ansiklopedisi*. 18 Temmuz 2018 tarihinde kaynağından (https://islamansiklopedisi.org.tr/saz) arşivlendi. Erişim tarihi: 18 Temmuz 2018. "Ozanların atası Dede Korkut'tan beri -zaman zaman başka isimlerle anılsa da- elindeki sazıyla kendisinin ve başka âşıkların şiirlerini yöresel havalarla çalıp söyleyen sanatkârlara sazlarının yaptığı işteki önemli fonksiyonundan ötürü saz şairi veya sazlı ozan denildiği de olmuştur."
3. ^ "DASTAN GENRE IN CENTRAL ASIA" (http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-6/cae05.html). 25 Temmuz 2013 tarihinde kaynağından arşivlendi (https://web.archive.org/web/20130725052837/http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-6/cae05.html). Erişim tarihi: 21 Aralık 2011.
4. ^ Büyük Larousse, Milliyet Gazetesi Yayınları, Cilt-7, "Emre"
5. ^ Türk Dili Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi, Sayfa-275
6. ^ Türk Söylence Sözlüğü, Deniz Karakurt, Türkiye, 2011, (OTRS: CC BY-SA 3.0) (https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_S%C3%B6ylence_S%C3%B6zl%C3%BC%C4%9F%C3%BC) 7 Kasım 2013 tarihinde Wayback Machine sitesinde arşivlendi (https://web.archive.org/web/20131107003235/https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_S%C3%B6ylence_S%C3%B6zl%C3%BC%C4%9F%C3%BC).
7. ^ Doğan Kaya, Emlek Yöresinde Âşıklık Geleneği,Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Makale Bilgi Sistemi (Makale No: 1257) (http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/22.php)
8. ^ Saz Çalamayan Aşık, Dr. Sıtkı Bahadır TUTU, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, Cilt: VIII, Sayı 2, Sayfa: 103-110, ZM R 2008
9. ^ Türk Dünyası Âşıklık Geleneğinin Geleceğe Taşınması, Prof. Dr. Erman Artun, XVII. ULUSLARARASI KIBATEK EDEBİYAT ŞÖLENİ (BALKANLAR TÜRK EDEBİYATI VE KÜLTÜRÜ), Kosova; 13 – 18 Ağustos Eylül 2009
10. ^ Fuad Köprülü, 1962, Türk Saz Şairleri, Ankara, Güven Basımevi
11. ^ Doğan Kaya, Emlek Yöresi Aşıkları, Emlek Yöresi ve Çevresi Halk Ozanları Sempozyumu, 16-17 Mayıs 1998, Ankara, 1999, s. 142-153
12. ^ Çukurova Âşıklık Geleneğinde Kadın Âşıklar, Prof. Dr. Erman ARTUN, Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sayfa: 2
13. ^ Çukurova Âşıklık Geleneğinde Kadın Âşıklar, Prof. Dr. Erman ARTUN, Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sayfa: 7

Sözlü Edebiyat	Türk mitolojisi · Destan (Ah Çibek Arığ · Göç Destanı · Şu Destanı · Oğuz Kağan Destanı · Bozkurt (mitoloji) · Ergenekon Destanı · Yaratılış Destanı (Altay) · Türeyiş Destanı) · Koşuk · Sav · Sagu · Halk hikâyesi · Atasözü · Âşık · Türk halk edebiyatı		
Yazılı Edebiyat	**Göktürk Edebiyatı**		Altun Tamgan Tarkan Yazıtı · Bilge Kağan Yazıtı · Bömbögör Yazıtı · Bugut Yazıtı · Çoyr Yazıtı · Elegeş Yazıtları · Hoyt-Tamir yazıtları · Irk Bitig · Köl İç Çor Yazıtı · Kül Tigin Yazıtı · Orhun Yazıtları · Öök Tarlag Yazıtı · Öök Turan Yazıt Ongin Yazıtı · Sühbaatar Yazıtları · Tonyukuk Yazıtı · Yenisey Yazıtları · Yorçı Yazıtı
	Uygur Edebiyatı	**Bengü Taşlar**	Taryat Yazıtları · Moyun Çor Yazıtı · Kara Balsagun Yazıtı · Karı Çor Tigin Yazıtı
		Budizm Külliyat	Edgü Ögli Tigin ile Ayıg Ögli Tigin · Maytrisimit · Altun Yaruk · Sekiz Yükmek · Kuanşi im Pusar
		Mani dini Külliyat	Irk Bitig · Huanstuantif · İki Yıltız Nom

G · T · D(https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=%C5%9Eablon:%C3%82%C5%9F%C4%B1k_edebiyat%C4%B1&action=edit) **Âşık edebiyatı**	
16. Yüzyıl	Bahşi · Çırpanlı · Geda Musli · Hayali · Köroğlu · Kul Mehmed · Öksüz Dede
17. Yüzyıl	Âşık Ömer · Ercişli Emrah · Gevherî · Karacaoğlan · Kayıkçı Kul Mustafa · Kuloğlu · Öksüz Dede
18. Yüzyıl	Levni · Aşık Abdi · Aşık Halil · Aşık Bağdadi · Agahi
19. Yüzyıl	Âşık Şenlik · Âşık Veli · Bayburtlu Zihni · Dadaloğlu · Dertli · Erzurumlu Emrah · Âşık Seyrani · Sümmânî
20. Yüzyıl	Murat Çobanoğlu · Âşık Alesker · Âşık Feymani · Âşık Veysel · Neşet Ertaş · Mahzuni Şerif · Şeref Taşlıova · Aşık Reyhani · Dertli Divani
Önemli Kavramlar	Âşık · Bağlama · Doğaçlama · Koşma · Destan · Mani · Cönk · Atışma · Ağırlama · Lebdeğmez · Bade · Türk halk edebiyatı